© 2008 Делюкіна К.О.

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЗА ДОПОМОГОЮ ВСТАНОВЛЕННЯ ТВОРЧИХ СТОСУНКІВ ВИКЛАДАЧІВ ТА СТУДЕНТІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Нові соціальні та економічні умови обумовлюють й нові вимоги до підготовки студентів вищих навчальних закладів. Мета освіти сьогодні – це підготовка фахівців, здатних забезпечити перехід від індустріального до інформаційно-технологічного суспільства через новаторство у навчанні, вихованні та науково-методичній роботі. Наголос все більше робиться на якості освіти, універсальності підготовки випускника та його адаптованості до ринку праці, на особистісну орієнтованість навчального процесу, його інформатизацію, визначальну важливість освіти у забезпеченні сталого людського розвитку. Необхідність цих процесів диктується Європейською орієнтацією України загалом та входженням України у Європейське освітнє і наукове поле зокрема. Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній і науковий простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог, дедалі наполегливіше працює над практичним приєднанням до Болонського процесу [1, с.6-17].

Слід зазначити, що головним завданням вищих навчальних закладів є надання майбутнім фахівцям системи знань, умінь та навичок, що гарантують виконання ними на виробництві своїх функціональних обов'язків, а також забезпечення культурного і духовного розвитку особистості кожного студента, виховання молодих людей у дусі найкращих людських цінностей. В останнє десятиліття комерціалізація вищої освіти призвела до необхідності застосування маркетингового підходу до керування учбовими закладами. У рамках концепції соціально-етичного маркетингу якість освіти необхідно розглядати з погляду загального керівництва якістю (TQM).

У рамках цієї концепції при забезпеченні якості необхідно враховувати всі фази, починаючи з оцінки потреби в цьому процесі й закінчуючи виміром ступеню досягнення задоволення цієї потреби.

Аналіз потреби в освіті приводить до виділення комплексного характеру замовника освітньої послуги й створює проблему оцінки якості, оскільки якість – властивості об'єкту, що зумовлюють його стійкість, постійність і створюють його сутнісну характеристику і все це разом сприяє здатності задовольняти потреби [3, с.8].

Комплексний характер замовника полягає у тому, що у випадку контрактного навчання на перший погляд замовником є той, кого навчають, але при більш глибинному аналізі замовниками виступають також батьки (спонсори) і держава.

Процес надання послуги (освіти) залежить від досить великої кількості факторів, які залежать від того хто надає послуги і одержувача послуги. Саме цей процес і містить у собі створення якості, що повинна задовольняти потреби замовника, а при його комплексному характері – всіх учасників замовлення. Даний вид обслуговування володіє в повної мірі всіма особливостями послуг, що відрізняють їх від фізичного продукту. Неможливість одержати фізичний доказ результату обслуговування, неможливість створити запас, нероздільність процесів надання й споживання послуги і як наслідок більша залежність якості від контактної особи, у цьому випадку викладача, мінливість, варіативність результату надання послуги від зовнішніх причин, наприклад творчих здібностей студентів.

Особливу роль у процес надання освітньої послуги грає її нероздільність. Ця риса в дуже високій мірі характерна для всіх форм навчання.

Викладач вступає у безпосередній контакт із тим кого навчає і є джерелом і утримувачем взаємних комунікацій. Від його діяльності залежить міра задоволеності замовника. У зв'язку із цим важливим є питання відбору й підготовки викладацьких кадрів, мотивації їхньої діяльності, компетенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про досить широке висвітлення проблеми підвищення якості навчання. Так, наприклад, проблеми керування процесом забезпечення якості освіти досліджені А.В.Глічевим, І.А.Зимовою, Л.Л.Редько, І.Г.Саловою, А.І.Субетто. Питанню якості управління та керування освіти присвячені праці багатьох вчених (Ю.К.Бабанського, В.П.Беспалько, І.Я.Лернера та ін.). Великий вклад внесли А.Г.Бермус, К.В.Бондаревська, А.А.Грекова, В.І.Загв'язинський, В.А.Караковський, Н.К.Сергєєва, В.В.Серіков, І.М.Фомічева, що створили теоретичні передумови реформування освіти в ВНЗ, та пошук шляхів підвищення її якості.

Приклади адаптації теоретичного досвіду до сучасних умов ми знаходимо в роботах авторів, що займаються вивченням професійної освіти молоді: А.Н.Лейбович, М.І.Махмутова, Т.Т.Новикової, О.Н.Павлової, В.А.Рижова та ін. Однак їхні конструктивні рішення не звернені на умови розробки програм моніторингу якості освіти. Знання студентів є одним із ключових показників якості освіти. У роботах Б.Г.Ананьєва, П.П.Блонського, М.І.Зарецького, Е.І.Перовського, В.М.Полонского, А.В.Слепухіна, М.Ю.Яковлевої та інших теоретичне обґрунтування отримали функції й принципи контролю та перевірки знань молоді, що вчиться. Перевірка й оцінка якості навчання – процес складний й багатоплановий, і дослідницька робота вчених у цій області проводиться в декількох напрямках: функції перевірки в загальній системі навчання (В.С.Аванесов, Т.А.Ільїна, Г.І.Щукіна); структурі якості знань (І.Я.Конфедератів, М.Н.Скаткін, Н.Ф.Тализіна, Ю.А.Якуба); методика перевірки й оцінки знань (В.С.Аванесов,

С.Я.Батищев, В.М.Млинців); принципи побудови критеріїв і шкал виміру (М.І.Грабарь, В.І.Огорелков, Ю.В.Павлов, Ю.М.Нейман, В.А.Хлебніков, Н.В.Хованов).

Стосунки в системі "студент-викладач" є тією психологічною цариною, де вперше розгортається особистісне самоствердження майбутнього фахівця, розвивається його самосвідомість, засвоюється модель професійної діяльності. Проблема взаємин викладача з вихованцями розглядається переважно в контексті дослідження різних аспектів педагогічного спілкування, яке було об'єктом дослідження як вітчизняних (О.О.Бодальов, В.В.Власенко, В.Г.Казанська, В.А.Кан-Калик, Я.Л.Коломінський, С.В.Кондратьєва, Н.В.Кузьміна, О.О.Леонтьєв, Х.І.Лійметс, А.А.Реан, Т.С.Яценко та ін.), так і зарубіжних (В.Кессель, А.Косаковські, Г.Хібш, Г.Атвантер та ін.) дослідників. Окремі дослідження були присвячені проблемі творчих стосунків викладачів і студентів: загальні питання психології педагогічної взаємодії у вищій школі (О.В.Киричук, Г.С.Костюк, Д.Ф.Ніколенко, В.О.Сластьонін та ін); діалогічна взаємодія викладача й студента як умова особистісно-професійного зростання майбутнього вчителя (Н.В.Гузій, Л.В.Долинська, Л.В. Кондрашова, В.А.Семиченко); психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів (І.С.Булах, Л.В.Долинська,); вплив взаємин викладачів і студентів на формування "Я-концепції" майбутнього вчителя (В.І.Юрченко); взаємини з викладачами як детермінанта психічного стану та психотравматизації студентів (А.В.Котенєва).

Аналіз наукової літератури по досліджуваній проблемі дозволяє говорити про недооцінку ролі підвищення якості навчального процесу за допомогою вдосконалення творчих стосунків викладачів та студентів. Як показує практика, якість знань студентів залежить не тільки від потенціальних здібностей, але і від взаємин з викладачами.

Формулювання цілей статті... Метою нашої статті є роль підвищення якості навчального процесу за допомогою вдосконалення творчих стосунків викладачів та студентів і виявлення факторів, які впливають на позитивний мікроклімат в академічній групі та плідне навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження... Проблема відбору показників якості діяльності педагогічної системи й об'єднання цих показників по групах є пріоритетною для досягнення погодженості в області соціологічних і педагогічних досліджень.

У зв'язку з тим, що прогнозування розвитку педагогічної системи можливо за допомогою організації, збору, зберігання, обробки й поширення інформації про її діяльність (педагогічного моніторингу), а кількість показників, які дозволяють охарактеризувати стан педагогічної системи, не чітко визначено, об'єктивність оцінки ефективності функціонування й розвитку педагогічної системи, що сприяє підвищенню якості освіти, входить у суперечність із відсутністю стандартизації в області побудови системи педагогічного моніторингу. З цього приводу на базі Інституту ділового адміністрування протягом 2007-2008 н.р. було проведено експеримент. В експерименті взяли участь студенти спеціальності менеджмент зовнішньоекономічної діяльності першого, другого та третього курсів та викладачі суспільно-гуманітарної кафедри та кафедри менеджменту. Їм було запропоновано висловити свою точку зору щодо наступних проблемам: для студентів – взаємодія з викладачем; якість організації навчального процесу; для викладачів – взаємодія зі студентами, якість організації навчального процесу.

Розглядаючи узагальнення вихідних даних з опитування щодо реальної ситуації і не претендуючи на його повноту, ми виділили з показників якості діяльності вищих навчальних закладів як педагогічних систем найбільш важливі:

1) процес і результати управлінської діяльності керівника;
2) рівень професійної підготовки педагогічного колективу;
3) творча діяльність викладачів;
4) якість відносин у педагогічному колективі;
5) стан здоров'я викладачів;
6) стан здоров'я студентів;
7) рівень психічного розвитку студентів;
8) особистісні якості студента;
9) процес і результати навчальної діяльності студентів;
10) відношення студентів до школи й учбово-виховного процесу;

Враховуючи показники на основі дослідження десяти груп, можна внести зміни у здійснення освітнього процесу, які б дозволили поліпшити його якість. Визначивши критичні показники які негативно впливають на якість навчання ми запропонували викладачам взяти участь в експерименті. Оскільки роль діяльності викладача є однією з найбільш важливих, а якість учбово-виховного процесу визначається не тільки змістом освіти, розвитком творчих здібностей студентів, особливостями освітнього процесу, новими технологіями, але й станом здоров'я студента й головного реалізатора освітньої системи – викладача, виникає гостра необхідність включення в п'яту групу таких моніторингових показників, що характеризують якість педагогічної системи, що впливають на психічне й фізіологічне здоров'я, як мікроклімат у соціальній групі, задоволеність викладачів соціальним статусом, психологічна культура та інше.

Зниження ефективності трудової діяльності, особистої самореалізації – результат низького рівня психологічної культури викладача, що приводить до психосоматичних захворювань і перешкоджає формуванню механізму творчо працюючих викладачів.

Опитування, яке ми провели дозволило оцінити мікроклімат у академічних групах, рівень об'єднаності викладачів, виявити причини, що підсилюють психологічну напруженість у взаєминах "студент – викладач " і відповідно призводять до зниження якості освіти.

Найбільш нашу уваги привернули такі методи виховання, як глузування, окрик, видалення з семінарського заняття чи лекції. Моніторингові характеристики, отримані в результаті опитування студентів, дозволяють відстежити досить великий рівень грубих методів впливу за допомогою впровадження в вищих навчальних закладах системи прийомів, що забезпечують конструктивну взаємодію зі студентами.

На думку студентів, в 2007-2008 навчальному році часто видаляли з семінарських занять та лекцій 14 % викладачів; ніколи не видаляли - тільки 8 %; рідко, але все таки користувалися таким методом виховання – 78%.

Проведене повторне опитування серед студентів та викладачів в 2008 навчальному році дало наступні результати: на початку 2008 навчального року лише 3 % викладачів видаляли студентів з семінарських занять та лекції. Кількість викладачів, що рідко користуються у своїй практиці видаленням з заняття, зросло до 80 %, кількість викладачів, що не видаляють з занять студентів збільшилася до 17 %.

Викладачі, що часто використовують окрик для активізації уваги студентів і встановлення порядку й дисципліни під час семінарських та лекційних занять на початку експерименту складали 35%, викладачі, які не використовують цей засіб активізації уваги складали 65%. З усіма викладачами були проведені індивідуальні бесіди з психологом й заняття з приводу підвищення валеологічної грамотності. Ці заходи дозволили визначити їх особистісні якості й особливості нервової системи. Кожному викладачу були запропоновані індивідуальні засоби знаття стресу та втоми від навантажень. Внаслідок чого кількість викладачів, що використовують такий метод впливу, як окрик, знизилося на 20%. Тенденція до зниження цього параметру спостерігалася й у групах викладачів, що рідко використовують цей метод. Кількість викладачів, що ніколи не застосовують цей метод збільшилося до 85%.

Залежність психічного й фізичного здоров'я учасників освіти від зовнішніх факторів і обставин може бути частково компенсована задоволеністю якістю учбова – виховного процесу. Розширення й удосконалювання мотиваційного фактора опосередковано впливає на особисту самореалізацію викладача й підвищення ефективності трудової діяльності й відповідно впливає на особистісну самореалізацію викладача й відповідно знижує ризик виникнення психосоматичних захворювань при збільшенні навантаження. Таким чином, безперервне підвищення професійної компетенції викладачів дозволило забезпечити позитивний ефект у збереженні психоматичного здоров'я студентів і, як наслідок, підвищити якість освіти.

Висновки… Слід зазначити наступні міри забезпечення адаптації суб'єктів і об'єктів освітнього процесу до різних психологічних ситуацій:

- посилення контролю за професійною діяльністю викладачів з боку адміністрації;

- розширення переліку заходів психопрофілактичної направленості, що дозволяють зберегти й укріпити психічне здоров'я студентів;

- творчі стосунки викладачів і студентів як особливий психологічний феномен і важлива складова цілісного педагогічного процесу ВНЗ характеризуються особливістю змісту та динаміки, механізмами впливу на становлення особистості майбутнього фахівця, його професійне зростання. Під взаємовідносинами "викладач – студент " ми розуміємо цілеспрямовану взаємодію суб'єктів педагогічного процесу, яка детермінована метою й завданнями спільної навчально-професійної діяльності, визначається як загальними психологічними механізмами, так і чітко визначеними соціально-рольовими функціями партнерів, особливостями й закономірностями педагогічного спілкування в умовах ВНЗ;

- творчі стосунки в системі "студент – викладач " залежать від загального психологічного середовища в ВНЗ, організації цілісного педагогічного процесу в ньому на основі включення всіх її суб'єктів у нестандартну навчально-професійну діяльність. Важливе значення при цьому має гуманні взаємовідносини викладачів і студентів стосовно один одного.

Тож встановлення творчих стосунків між викладачами та студентами надасть допомогу в особистому зростанні студентів, розвиватиме в студентів почуття власної цінності, значущості.

Література

1. Грубінко В.В. Формування інноваційного освітнього середовища у ВНЗ в контексті вимог Болонського процесу. / Освіта як фактор забезпечення стабільності сучасного суспільства (Матеріали „Міжнардної науково-теоретичної конференції, м. Тернопіль, 26 березня 2004 р.). – Тернопіль – 2004. – С.6-17.
2. Локшина О. І. Моніторинг якості освіти: становлення та розвиток в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: "К.І.С.", 2004. – 160с.
3. Яковлева Р. Моніторинг у системі роботи вчителя. Методичні рекомендації // Методична робота. – 2005. – № 3-4. – С.4-16.

4. Качество образования: проблемы. IV международная научно-методологическая конференция. – Новосибирск, 2001.
5. Крахмалев А.П. Качество образования, как актуальная проблема управления. – Омск: ОмГПУ, 2001. – 24с.

Анотація

У статті розглядається роль підвищення якості навчального процесу за допомогою вдосконалення творчих стосунків викладачів та студентів і виявлення факторів, що впливають на позитивний мікроклімат у групі та плідне навчання.

Аннотация

В статье рассматривается роль повышения качества образовательного процесса посредством совершенствования системы творческих отношений между преподавателям и студентом и определение факторов, которые влияют на положительный микроклимат в академической группе и успешное обучение.

Подано до редакції 16.10.2008 р.
Рекомендовано до друку докт. пед. наук, проф. Кондрашовою Л.В.

□ 2008 **Ігнатенко С.В.**

ПРОБЛЕМНО-ІГРОВЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ПЕДАГОГІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді... У зв'язку зі вступом України до Болонського процесу перед вітчизняною освітою гостро постала проблема формування компетенцій фахівців різних галузей згідно стандартів освіти. Саме відповідність академічного визначення кваліфікацій і компетенцій проголошено Європейською комісією як один із інструментів формування європейського освітнього простору [1].

На сьогодні педагог повинен не лише вміти реалізувати сучасні ідеї, відповідні напрямки розвитку науки та техніки, але й гарно орієнтуватися в потоці наукової інформації, застосовувати її у професійній діяльності, вибудовувати стратегії навчання, приймати рішення й вирішувати проблеми, вміти працювати з людьми, формувати стосунки, бути комунікативним тощо. Таким чином, у системі реалізації якісної вищої педагогічної освіти проблема формування фахових компетенцій педагога набула останнім часом вкрай актуального характеру й постала однією з ключових.

До системи якості освіти дослідниками відносяться наступні складові: визначення характеристик і умов системи атестації; розробку видів і характеристик технологій навчання (включаючи самостійну та індивідуальну роботу студентів); використання активних форм навчання та нових освітніх технологій [1; 2; 4; 5; 6; 7; 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Вивченню активних форм навчання присвячені роботи наступних дослідників. Так, наукове дослідження проблемного навчання представлене в роботах таких вчених, як Є.М.Златкіна, І.Я.Лернер, О.І.Ляшенко, Р.І.Малафєєв, М.І.Махмутов, В.В.Михайлов, Е.І.Мусаєв, В.Оконь, М.М.Скаткін та ін. (розглядали проблемність як основу пізнавальної активності, оскільки суттєвими ознаками існування пізнавальної активності є існування пізнавальної потреби в знаннях, та самостійний пошук шляхів її задоволення), Г.Богомазов (досліджував способи створення проблемних ситуацій).

Проблемою застосування дидактичної гри: І.Макаренко, М.Касьяненко, М.Крюков, Я.Гінзбург, Н.Коряк, А.Вербицький (їхні дослідження переважно стосувалися використання ділових ігор), Т.Олійник, Л.Грицюк, С.Карпова, Л.Петрушина (досліджували використання рольових ігор), А.Капська, І.Носаченко, В.Семенов, П.Підкасистий, Н.Ахметов, Ж.Хайдаров, Л.Терлецька, А.Деркач, С.Щербак, А.Тюков, Є.Смірнов, П.Щербань та інші (досліджували теоретичні аспекти проблеми застосування дидактичної гри в навчальному процесі).

Проблемою активізації навчальної діяльності займалися Т.І.Шамова (розглядала засоби активізації школярів), П.Г.Лузан (опікується активізацією навчання студентів вищих аграрних закладів), І.М.Куліш (розглядає дидактичну гру як засіб активізації навчання студентів), І.С.Голіяд (активізація навчання студентів кресленню засобами графічних завдань) та ін.

Проблеми фахових компетенцій у тій чи іншій мірі торкались А.В.Петровський (розглядає сутність наукової та соціальної компетенції педагога), І.І.Бабин (досліджує класифікації та сутність компетенцій з метою підвищення якості навчання), О.В.Овчарук (компетентнісний підхід у сучасній освіті) та ін.

Слід зазначити, що більшість дослідників обмежуються розглядом лише окремих засобів активізації, передбачаючи їх самостійне використання в навчальному процесі школи чи ВНЗ. Деякі, такі як А.В.Петровський, П.Г.Лузан, розглядають засоби активізації системно, але передбачають їх хаотичне використання. Між тим, проблема формування фахових компетенцій майбутніх педагогів шляхом комплексного, планомірного застосування системи засобів активізації їх навчально-пізнавальної діяльності у інтегруючому ігровому середовищі дотепер ніким не досліджувалася.

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є конкретизація сутності та змісту фахових компетенцій педагога (в першу чергу спеціальних) як стратегічної мети його професійної підготовки, а також окреслення основних шляхів їх формування засобами проблемно-ігрового навчання в умовах ВНЗ.